

INTREPRINDEREA INDUSTRIALĂ ÎN PERIOADA DE TRANZIȚIE.

Dezbatere organizată de Institutul de Sociologie
al Academiei Române

Institutul de Sociologie, în colaborare cu Secția de Științe Economice, Juridice și Sociologice a Academiei Române, a organizat dezbaterea cu tema „Întreprinderea industrială în perioada de tranziție” în 4 februarie 1993. Dezbaterea a fost arată pe rezultatele cercetării realizate de Institutul de Sociologie în anul 1991 în 19 întreprinderi industriale din nouă ramuri economice, pe un eșantion reprezentativ de 2 153 subiecți : muncitori, tehnicieni — maiștri — funcționari, specialiști cu studii superioare ; conducători la diverse niveluri ierarhice din întreprindere, lideri sindicali, personal de execuție.

Cercetarea a reprezentat o primă etapă a unui proiect mai amplu și a avut drept obiectiv diagnoza, sau relevarea stării actuale în întreprinderi industriale în relație cu procesele transformatoare care se produc la nivel macro și felul cum este percepută starea întreprinderii de către salariați.

La dezbatere au participat cercetători de la Institutul de Sociologie, Institutul Național de Economie, reprezentanți ai Ministerului Muncii și Protecției Sociale, ai unor federații sindicale, studenți.

Cuvântul de deschidere a fost rostit de Acad. prof. NICOLAE N. CONSTANTINESCU, *secretar general al Academiei Române :*

Tranziția nu este, cum se crede, doar o trecere la economia de piață. Ea cuprinde, de fapt, mai multe procese, interlegate, dar distincte. Așa sunt :

a. tranziția la o democrație pluralistă, proces care se desfășoară accelerat, deși cu oarecari dificultăți inerente care, neîndoios, vor fi învinse ;

b. tranziția la economia de piață. În sine, bine condusă, ea ar fi trebuit să învioreze economia, s-o stimuleze și s-o întărească. Din păcate, însă, drumul către mai binele promis, trece deocamdată prin mai răul la care s-a ajuns ;

c. tranziția, de fapt, la un nou sistem economic : cel capitalist. Lucrul acesta nu a fost spus deschis populației de la început și nici acum nu i se spune spre ce fel de capitalism este îndreptată economia. El este prezentat populației prin prisma realizărilor din Occidentul dezvoltat (deși nu i se spune care este istoria dezvoltării economice a Occidentului și condițiile ei speciale) și, deseori, în termenii teoretici ideali ai concurenței perfecte și nevinovate. În practică, pe plan intern, omul simplu se lovește, însă, de un capitalism sălbatic și dependent în care se desfășoară o acumulare primitivă nemiloasă, producția națională a fost dezorganizată, iar majoritatea populației a fost sărăcită fiind împinsă la disperare că ajunge ca în țările coloniale ;

d. tranziția la o nouă structură a producției naționale, structură care nu este nici acum clar precizată, căci apar măsuri și fapte care intră în conflict cu interesele dezvoltării industriei naționale, chiar contra unor subramuri care de peste un secol sunt foarte rentabile;

e. tranziția la o nouă structură socială, cu o „clasă de mici proprietari” care se spune că va fi numeroasă, dar care cuprinde în ea pe proprietarii unui apartament sau garsoniere și majoritatea țăranilor, adică pe cei care au gospodării de 0,5 — 1,5 ha, neviabile economiceste și supuse acțiunii eliminatorii a concurenței de pe piață; „o clasă lipsită de proprietate” despre care se spune că are tendința normală să crească numericeste datorită acțiunii legilor pieții; în fine, „o clasă restrânsă de proprietari de mari capitaluri”, clasă care se îmbogățește tot mai mult și rapid și de sprijinirea căreia statul se ocupă cu asiduitate. Că o asemenea structură socială naște tensiuni, nu mai trebuie demonstrat, căci reiese de la sine;

f. o tranziție la un nou loc al României în diviziunea internațională a muncii, loc care însă nu este conturat inteligibil încă.

Și toate acestea în condițiile în care corupția a căpătat proporțiile unui cancer social generalizat, care subminează însăși existența statului nostru. „Cine zice tranziție — recunoaște o foarte înaltă oficialitate românească — zice corupție. Este de la sine înțeles că un funcționar de stat este mai puțin atent la ceea ce se petrece în întreprinderea lui, decât un antreprenor particular. Pe de altă parte, noilor patroni puțin le pasă de interesul țării; importă orice, bani să iasă. Pentru noi nu există cale de întoarcere. Celor 38 000 de întreprinderi private le merge, la urma urmelor, foarte bine”.

Amintesc toate acestea în deschiderea sesiunii științifice a Institutului de Sociologie deoarece ele arată cât de necesară și de importantă este cercetarea de teren a realităților, faptelor; realitățile iar nu vorbele spunând practic spre ce ne îndreptăm din punct de vedere economic și social. Iar cine dorește să înțeleagă mersul societății și să contribuie la direcționarea ei corectă trebuie să cerceteze adevărul realităților ei.

În activitatea sa, Institutul de Sociologie al Academiei Române, ca moștenitor firesc și continuator al școlii lui D. Gusti, a obținut în ultimii ani o serie de realizări însemnate. Una din ele este aceea care privește cercetarea dorințelor și speranțelor populației industriale în perioada revoluției române din 1989, cercetare al cărui rezultat, fără îndoială, va constitui un adevărat document istoric. Seriozitatea și competența cercetărilor institutelor își găsesse, de asemenea, expresia în studiile ale căror rezultate le dezbatem astăzi. Rezultatele acestei cercetări merită și chiar trebuie să fie cunoscute și luate în considerare de către toți factorii de răspundere ai țării.

Încheind, vă urez deplin succes în lucrările dumneavoastră.

IOANA PETRE, *cercetător științific, Institutul de Sociologie*: Mă voi referi, pe scurt, la două aspecte legate de modul de raportare a populației industriale la problematica macrostructurală a tranziției și anume: 1. idealurile revoluției din decembrie și măsura realizării lor și 2. starea de spirit a populației industriale față de problematica macrostructurală a tranziției, inclusiv adeziunea la reformă.

După decembrie 1989 aproape că nu a existat ziarist, scriitor sau politician care să nu fi abordat — într-un mod specific — problematica *idealurilor revoluției din decembrie*.

Am încercat și noi, la circa un an și jumătate de la respectivele evenimente, să măsurăm și să analizăm cu *instrumentele sociologiei* aspirațiile populației românești, în speță a celei ocupate, din mediul industrial. După părerea mea, nu toate, dar multe dintre abordările *nonsociologice* ale idealurilor revoluției din decembrie au suferit și suferă de *romantism și chiar de idealism excesiv*, în sensul unei supraevaluări a idealurilor politice, culturale, morale, într-un cuvânt a aspirațiilor noneconomice, nonmateriale. Realitatea socială însă s-a dovedit a fi *mult mai prozaică*, mai puțin romantică decât am fi dorit-o. Mai direct spus, este vorba de *predominanța aspirațiilor de tip material, economic*, toate vizând, în esență, dorința de creștere a nivelului de trai, a calității vieții. Celelalte tipuri de aspirații, respectiv cele nonmateriale, au apărut, aproape invariabil, în plan secund, în cadrul ierarhiei aspiraționale a populației investigate. Un singur exemplu comparativ: din 16 categorii de aspirații obținute prin prelucrarea răspunsurilor libere, dorința de creștere a nivelului de trai s-a plasat pe primul loc, iar aceea de schimbare a regimului comunist, a tipului de orânduire socială s-a situat pe locul opt ca aspirație a momentului decembrie 1989. În paranteză fie spus, se pare că cei care au cunoscut această informație și au instrumentalizat-o în mod eficient în campania electorală, au avut în alegeri numai de câștigat, după cum cei care au pledat excesiv pe aspirațiile anticomuniste au eșuat, mai mult sau mai puțin, în aceleași alegeri.

Aș remarcă de asemenea că, revenind acum în întreprinderile investigate, am constatat că majoritatea tendințelor observate s-au accentuat, s-au radicalizat. Astfel, dacă spre exemplu acum am întreba populația industrială ce a dorit în decembrie '89, tot mai numeroși, vor fi cei care *transferând neajunsurile prezentului în trecut*, nu își vor aminti deloc — sau își vor aminti doar în al doilea sau al treilea rând — de libertăți și drepturi individuale, multe dintre ele câștigate deja, nici de aspirații culturale, morale etc., în schimb își vor „aminti” de inflație, de șomaj, de corupție.

O dovadă în plus în acest sens o găsim în analiza stratificării aspirațiilor în funcție de categoria socioprofesională, de sexul și vârsta subiecților investigați. Astfel, se pare că *sunt mai atașați aspirațiilor existenței materiale muncitorii, femeile, tinerii*, după cum domeniilor politic, cultural, moral și valorilor lor specifice le sunt atașați mai intens intelectualii, adulții, bărbații. Observăm că primele categorii sociodemografice — muncitorii, tinerii, femeile sunt de fapt și cele care au fost mai mult afectate de criza economică ulterioară lui decembrie '89, de șomaj și inflație. Or, dacă acceptăm ipoteza comparației cu trecutul a dezavantajelor prezentului, ne explicăm și pentru ce materialul, economicul prevalează în câmpul aspirațional valoric al acestor trei categorii.

2. În ceea ce privește *starea de spirit a populației industriale față de problemele macrosociale ale tranziției*, inclusiv adeziunea ei la reformă, doar trei scurte observații: a. orizontul valoric al populației specifice investigate, și probabil al populației în genere, se caracterizează prin *vag, imprecizie, derută, inclusiv dorință valorică* — mulți subiecți dovedind

indecizie, incapacitate de a mai distinge între bine și rău, drept sau nedrept, adevăr sau minciună; **b.** starea de spirit a salariaților din mediul industrial se caracterizează în esență prin *neliniște, nelăcredere în viitor și insatisfacție*, aceasta din urmă fiind legată și de aspirațiile lui decembrie '89, în foarte mică măsură realizate. Revenirea la teren în întreprinderile industriale investigate în urmă cu un an și ceva a scos din nou la iveală tendința de creștere a stării de neliniște, de pesimism și de nemulțumire a populației industriale. După părerea mea sunt semne ca aceste tendințe să se poată *acutiza în anumite circumstanțe*, fie doar în unele segmente ale realității social-economice respective, fie chiar la nivel mai general; **c.** *Adeziunea populației industriale la reformă este destul de redusă*, nelăcrederea crescând și mai mult în cazul unceia, a celei mai importante componente a reformei și anume *privatizarea*. Se pare că și adeziunea la reformă tinde să scadă în prezent, pe măsură ce efectele sociale negative ale reformei se fac simțite tot mai puternic.

ION GLODEANU, *cercetător științific, Institutul de Sociologie*. Starea profundă de criză în care a intrat economia românească în general, industria în particular după 1989, nu mai are nevoie de demonstrație. Cauzele sunt multiple și pot fi privite din unghiuri diferite, dar mă voi referi doar la două aspecte, care au rezultat cu pregnanță din cercetarea noastră, deosebit de importante pentru starea actuală și perspectivele întreprinderilor industriale. Primul vizează *criza relațiilor sociale din întreprindere*. Despre ce este vorba. După mai mulți ani de experimentare într-un număr mare de unități de muncă, în 1978 a fost adoptată Legea 5 cu privire la organizarea, funcționarea și conducerea unităților de stat care au instituit principiul conducerii colective în fiecare unitate de muncă prin crearea unor structuri și mecanisme participative. În legătură cu aceasta câteva precizări sunt necesare: **a.** structurile create prin legea amintită n-au fost o creație originală românească, ci inspirate din practicile și inițiativele întreprinderilor occidentale, unde criza economică de la mijlocul anilor '70 a impus reconsiderarea relațiilor dintre conducători și conduși, dintre concepție și execuție; **b.** structurile create la noi, după 1978, n-au fost nici perfecte, nici lipsite de formalism și de încălecură ideologică, dar lucru cert este că a fost statuat un mecanism participativ care a funcționat — în unele întreprinderi cu rezultate mai bune, în altele mai puțin bune — și ceea ce este mai important, este faptul că el a facilitat formarea unor atitudini și comportamente participative și drept urmare un nou tip de relații între conducători și executanți. Or, după 1989 aceste structuri au fost eliminate din mecanismul conducerii, prilej cu care marea masă a salariaților a fost lipsită de posibilitatea participării la actul de decizie. Departe de a crede și susține că vechile structuri de conducere erau cele mai potrivite noilor condiții, dar simplul fapt că acestea au fost suprimate fără a pune altceva în loc a creat o ruptură între masa de salariați și decidenți, s-au format doi poli distincți: unul de decizie — altul de execuție.

Această nouă situație, pe de o parte, a eliminat și acea minimă posibilitate de control a actului de decizie de către salariați, iar pe de altă parte, a adâncit contradicția între comportamentul participativ al salariaților și cadrul de manifestare a acestuia. Nu este mai puțin adevărat că

a apărut o nouă contradicție și anume, în timp ce libertățile și drepturile individuale au sporit, iar posibilitatea de participare organizată la viața societății civile a crescut, registrul de participare la ansamblul activității din întreprindere s-a diminuat până la anulare.

Multe măsuri, întreprinse după 1989 în numele reformei, n-au avut la bază o analiză temeinică care să certifice ce a fost pozitiv și ce nu în funcționarea întreprinderilor, ci pe un fond de negare generală irațională a ceea ce a existat în vechiul regim au fost suprimate structuri și mecanisme fără a le înlocui cu altceva, de unde un grad ridicat de insatisfacție al salariaților care s-au văzut transformați în propria întreprindere în simpli executanți.

În timp ce în întreprinderi din țările dezvoltate din punct de vedere economic au fost create și sunt într-o permanentă căutare de adaptare a structurilor care să apropie salariații de actul de decizie, fie prin mecanisme participative sau de cogestione, fie prin delegarea de responsabilități tot mai mari colectivelor primare de muncă în privința ritmului muncii, organizării interne, onorariilor flexibile, munca cu timp parțial etc., la noi, proiectele de redresare a industriei vizează îndeosebi măsuri tehnice și economico-financiare, modelul preconizat de organizare și dezvoltarea întreprinderilor lăsând total deoparte cea mai importantă resursă și anume, cea umană. Se persistă în continuare în eroarea de a considera că privatizarea întreprinderilor va regla de la sine raporturile dintre salariați și patronat, aplicându-se modelul de gândire al economiștilor care pornește de la postulatul pieții, unde individul se comportă în funcție de interesul individual, neglijându-se astfel faptul că întreprinderea industrială este un microunivers complex, în care individul nu câștigă doar un salariu, ci se formează și structurează atitudini și comportamente, se modelează personalitatea umană.

Al doilea aspect se referă la *diminuarea funcției sociale a întreprinderii*. După 1989, consiliile de administrație ale întreprinderilor preocupate în mod deosebit de problematica producției, asigurării materiilor prime, a comenzilor și vânzării produselor, obținerii unor venituri cu care să supraviețuiască, problemele care privesc îmbunătățirea condițiilor de muncă, protecția și securitatea muncii, dezvoltarea echipamentelor sociale colective — creșe, cămine, locuințe — aproape că au dispărut din preocupările întreprinderilor. Această problematică a fost transformată într-un fel de minge pasată de la consiliul de administrație la sindicate și invers, fără ca vreuna din ele să-i găsească soluții. Diminuarea continuă a producției și ca urmare a lipsei resurselor financiare, a făcut ca cea mai mare parte a întreprinderilor să se vadă în imposibilitatea de a aloca fonduri pentru menținerea și funcționarea instituțiilor preșcolare pentru copiii propriilor salariați. După cum întreprinderile nu mai au posibilitatea de a repartiza unora dintre salariații lor locuințe, iar despre amenajarea și organizarea unor baze sportive și de agrement nici nu poate fi vorba.

În general, se poate aprecia că întreprinderea a încetat de a mai fi locul unde salariații săi își rezolvă unele din problemele proprii dar și colective.

MARIANA CIUPERCESCU, *cercetător științific, Institutul de Sociologie*: Efectuată la un an după aplicarea programului de reformă economică, prin rezultatele sale, cercetarea noastră își menține încă actualitatea. *Concluzia* majoră a cercetării noastre este aceea că ruptura macro-micro datorată deosebirii de concepție dintre programul guvernamental și experiența lucrătorilor industriali, la care se adaugă rezultatele trăite de aceștia în urma aplicării tipului *laisser-faire* de reformă sunt elementele determinante ale confuziei și decepției crescânde din întreprinderile industriale.

Astfel, în privința impactului reformei în industrie, din perspectiva percepției colective, ne aflăm în fața unei *remarcabile similitudini a opiniilor majoritar exprimate, indiferent de variabilele de vârstă, sex, întreprindere sau areal cultural*. Majoritatea populației industriale considera starea întreprinderii ca fiind acceptabilă, la fel și productivitatea și calitatea muncii în raport cu condițiile tehnice existente, iar viitorul firmei poate fi asigurat prin forțe proprii, în mod prioritar. Lipsa de materii prime, materiale, energie, piese de schimb și S.D.V.-uri incriminată ca principal factor care influențează munca în mod negativ este menționată și ca problema cel mai greu de soluționat numai de către întreprindere. Aceasta deoarece dificultăților interne de organizare (conducere) li se adaugă cele exterioare întreprinderii: politica guvernamentală, stoparea investițiilor, blocajul financiar, lipsa de contracte/comenzi. Soluția prioritar întrevăzută vizează: organizarea — conducerea — cercetarea — diminuarea birocratismului. Așa încât „nodul gordian” din industrie îl constituie rezolvarea unui set de probleme de natura interdependențelor macro-micro în context de interdisciplinaritate științifică și modernizatoare ce nu-și va micșora tensiunea decât odată cu clarificarea și acceptarea unei concepții coerente de reformă economică, în care eclectismul teoretic trebuie înlocuit cu analiza-diagnostic a fiecărei întreprinderi și a complexului economic național, în condiții de optim economic și procese circulare, care constituie repere ale cercetării științifice românești.

Astfel, lăsând efectele negative să se acumuleze la nivelul firmei — deși nu-i aparțin în mod exclusiv — principalul vinovat local apare în ochii oamenilor a fi consiliul de administrație, care, contrar tendințelor anterioare momentului decembrie '89, a abandonat *resursa fundamentală de schimbare pe care o constituie participarea*. Simultan cu *distruge-rea structurilor participative, oamenii constată că în mod paradoxal (sau nu?) cea mai mică preocupare este acordată tocmai problematicii socio-umane*. La acestea se adaugă un *sistem informațional deficitar*: singura sursă de informare semnificativă este șeful direct, dar marea majoritate a oamenilor declară că deciziile privind problemele importante ale (conducerii) întreprinderii ori nu li se aduc la cunoștință (26,4%), ori le află în mod întâmplător (37,0%). În aceste condiții, neclaritățile — în privința negocierii salariilor (în special ale muncitorilor), pentru a nu lua decât exemplul cel mai elocvent din cercetare — ne apar ca dătătoare de seamă pentru distorsiunile provocate de *inexistența unor criterii bazate pe consens și acceptare*.

În acest mod au apărut tendințe simetrice opuse față de perioada trecută, atât în privința democratizării conducerii, cât și a deblocării

inițiativei și creativității, ceea ce contribuie în plus la mărirea probabilității de scădere a eficienței pe termen lung.

Fără consens valoric și clarificarea ideologiei/strategiei reformei, redresarea industriei pare a fi imposibilă, deoarece cauzele și soluțiile aparțin, așa cum oamenii au constatat, nu doar politicii de firmă, ci și contextului social-politic general. *Distorsiunile produse după decembrie '89 fac să devină tot mai evidentă disputa economie capitalistă — sistem valoric (motivațional și normativ) social (ist)*. Aceasta deschide perspectiva unui efort concertat pentru clarificări și opțiuni conturabile în spațiul cercetării sociale concrete, orientată în următoarea etapă cu precădere spre analiza calitativă. Altfel, ceea ce am putea numi apariția fenomenului de blocaj uman, nu poate fi depășit pe fondul actualului decalaj crescând între așteptările oamenilor și rezultatele obținute.

1. Prima și cea mai importantă concluzie poate fi formulată astfel: schimbările din România, după decembrie '89, nu satisfac așteptările oamenilor, chiar se îndepărtează de ele. De exemplu: aspirația numărul unu în decembrie 1989 a fost, pe bună dreptate după sacrificiile făcute pentru plata datoriilor externe, creșterea nivelului de trai. Rezultatul: la un an după aplicarea reformei în economie oamenii au trăit contrariul, l-au afirmat și prevăd înrăutățirea situației. Această apreciere este confirmată și de rezultatele studiilor din alte institute academice (Economie Națională și Calitatea vieții), care au constatat plasarea pentru prima dată sub pragul de sărăcie a unei bune părți a populației țării. Realitățile menționate denotă că rezultatele din acest moment prefigurează caracterul inadecvat al reformei economice.

2. O a doua mare concluzie pe care o desprindem este aceea că lucrătorii industriali percep situația industriei în mod diferit față de actualii guvernanți. Astfel, la un an după șocul la care a fost supusă industria prin „ruperea” relațiilor pe verticală — bruscă și dezintegratoare pentru întreaga economie — cea mai mare parte a lucrătorilor industriali considerau că întreprinderea lor se află încă într-o situație acceptabilă, ceea ce contrasta cu aprecierile guvernului. Privatizarea și falimentul nu reprezentau soluții realiste în opinia oamenilor (obișnuiți cu autogestiunea economică) deși tocmai acestea au fost preconizate de guvern. În plus, în lipsa altor informații, oamenii credeau că pot asigura viitorul întreprinderii lor prin forțe proprii, în mod prioritar.

3. Ambiguitatea problemelor politice (inclusiv al partidului de guvernământ), oglindită de propaganda mass-media potențată de virulența cu care este invocat până la saturație anticomunismul, au determinat două excepții în configurarea opiniilor: a. formarea unui puternic curent de opinie referitor la dubiul în privința reformei (cea mai mare parte din populația industrială investigată și-a manifestat rezerva, nu a știut sau nu a dorit să spună câtă încredere are în reforma economică); b. scindarea populației în privința încrederii acordate fiecărui (unuia și aceluiași) lider politic marcant al României (câte persoane „pro”, aproximativ tot atâtea „contra”).

În final, apreciem că rezultatele acestei cercetări conduc spre constatarea că orientării centrate economic a actualei guvernări trebuie cu

necesitate să-i devină complementară viziunea psiho-sociologică, ceea ce ar face posibil ca oamenii să devină subiecți activi al schimbării și nu să fie priviți ca obiect pasiv al acesteia.

DUMITRU DANCIU, *cercetător științific, Institutul de Sociologie*: Pe fondul bulversării vechilor structuri ale sistemului totalitar în societatea românească, mișcarea sindicală cunoaște noi caracteristici. Este vorba de manifestarea unor aspecte de continuitate și discontinuitate. Continuitatea s-a realizat prin faptul că sindicatele au constituit o prezență și în vechiul sistem și chiar mai demult, în timp ce aspectele de discontinuitate se referă în principal la schimbarea naturii sindicatelor prin revenirea lor la caracterul de organizații profesionale ce apără interesele salariaților renunțându-se la subordonarea politică ce le-a fost impusă prin includerea lor în sistemul politic al societății.

Regăsirea propriei naturi a sindicatelor s-a făcut prin intermediul unui puternic val de mișcări greviste în condițiile lipsei legislației în domeniu. În acest context au fost satisfăcute multe dintre revendicările îndeosebi salariale ceea ce a condus la manifestarea unei puternice încrederi, chiar exagerate, în forța sindicatelor, drept urmare s-a constatat o rată foarte ridicată a sindicalizării (81,8%) comparativ cu cea existentă într-una din țările cu tradiție în mișcarea sindicală cum este Franța, unde reprezintă 10 — 11% din numărul salariaților. Cunoașterea motivelor care au determinat înscrierea masivă în sindicat relevă existența unei motivații clare a salariaților, acela al pierderii locului de muncă.

Unul din aspectele negative ale sindicalismului, rezultat din cercetare, vizează lipsa unității mișcării sindicale: mai multe sindicate în interiorul aceleiași întreprinderi, iar pe plan național se reflectă în numărul și natura eterogenă a ligilor, federațiilor și confederațiilor ceea ce vine să sublinieze că neaplicarea corespunzătoare a principiului unității de acțiune și interese nu a împiedicat manifestarea și realizarea ideii afilierii sindicale. Celelalte principii fundamentale în activitatea sindicală — independența și utilizarea metodelor democratice — cunosc de asemenea o slabă aplicare, deși independența sindicală se realizează cel mai bine dintre cele trei principii ca o reacție la o posibilă încercare de subordonare politică a sindicatelor.

În câmpul manifestărilor revendicative se constată o bogată activitate, prin rezolvarea unei diversități de probleme. Cele mai importante probleme soluționate se referă la: negocierea salariilor și încheierea contractelor colective de muncă, acordarea diferitelor sporuri și a altor drepturi bănești suprimate în perioada vechiului regim, plata dublă pentru timpul liber lucrat, rezolvarea unor probleme sociale. Activitatea în plan revendicativ este umbrită de gradul redus al informării și reprezentării intereselor la care se adaugă și lipsa implicării sindicatelor în soluționarea unor probleme importante ale întreprinderii ce privesc organizarea producției și a muncii, dar mai ales, a unor probleme cu specific sindical ce grevează activitatea de ansamblu a întreprinderii. Reiese că în timpul consultărilor organizate între sindicate și consiliile de administrație apar blocaje comunicaționale între parteneri constatându-se, printre altele, că pe lângă manifestarea a două dictaturi asupra salariaților, una din partea consiliului de administrație și alta din partea sindicatelor,

are loc o luptă pentru impunerea intereselor unui partener asupra celuilalt în acest fel fiind serios amenințată pacea socială din interiorul întreprinderii. Manifestarea blocajelor au ca sursă neînțelegeri privind negocierea salariilor, neîncrederea reciprocă între parteneri, conflicte generate de reorganizare, restructurare, nesoluționarea problemelor sociale, conflicte generate de cerința sindicatelor de schimbare a unor cadre de conducere ș.a.

Activitatea desfășurată de sindicate prin prisma rezultatelor ei este dependentă în mare măsură de conducerea sindicală și în mod deosebit de personalitatea liderului. Prin urmărirea a două tipuri de lider (dorit și perceput) luând în considerare trei categorii de calități considerate definitorii pentru personalitatea acestuia, se observă mari diferențe între cele două tipuri. Tipul dorit, care are valoare metodologică și comportamental-colectivă, este un model construit de către sindicaliști și situează ierarhic cele trei calități : morale, organizatorice și profesionale. Față de acest model dorit și construit de sindicaliști, tipul perceput al liderului sindical plasează calitățile la cote foarte reduse, inversându-se locul deținut în prima ierarhie de două dintre calități în următoarea ordine : calități morale, calități profesionale, calități organizatorice. Situația prezentată prin reliefaarea distanței între dorit și perceput a condus la apariția unei polarizări a membrilor de sindicat în grupuri aproximativ egale ca mărime în ceea ce privește încrederea manifestată în liderul sindical. Semnificativ este și faptul că în timp ce grupul de sindicaliști care consideră persoana liderului sindical ca nepotrivită pentru această funcție aduce argumente ce subliniază defectele liderului, în același timp, grupul susținător al liderului transformă aceste defecte în calități. Astfel, polarizarea menționată se poate transforma într-o sursă de conflict intra-sindical cu repercusiuni asupra unității de acțiune a sindicatului.

Pe ansamblu, se poate aprecia că activitatea sindicală din întreprinderile industriale cunoaște particularitățile procesului de reformă și ale unui nou început. Maturizarea mișcării sindicale ar putea constitui una din căile eliminării unor aspecte negative ce se manifestă în prezent. Totodată, analiza sindicalismului trebuie să țină seama de interdependențele dintre reformă și mișcarea sindicală ca barometru al acestui proces.

MARIANA NICA, *cercetător științific, Institutul de Sociologie*: Cu privire la starea de spirit care predomină la ora actuală în întreprinderi, studiul nostru a pus în evidență faptul că insatisfacția constatată în raport cu activitatea profesională este o reflectare a unor nemulțumiri mai generale referitoare la nivelul de trai actual și anticiparea celui viitor, rezultatele actualei reforme, starea actuală generală a țării în prezent și din anii următori în legătură cu care sentimentul general de îngrijorare are la bază motive de ordin predominant economic și social.

Pe de altă parte, dintre toți factorii de insatisfacție care au fost declarați în raport cu activitatea profesională din întreprinderi, de cea mai mare relevanță s-au conturat a fi cei ce se referă la *deficiențele privind cadrul organizatoric și de conducere* care exprimă o nemulțumire comună a tuturor categoriilor socio-profesionale avute în vedere în cercetarea noastră. Și aceste deficiențe se referă la : lipsa de interes din partea

conducătorilor pentru producție și problemele întreprinderii, păstrarea vechilor structuri, lipsa de principialitate în aprecierea muncii oamenilor lipsa de echitate în repartizarea sarcinilor de muncă și multe alte favoritisme.

Dacă avem în vedere că 43% din totalul celor investigați consideră că viitorul întreprinderii lor poate fi asigurat prin perfecționarea activității de organizare și conducere și corelând acest fapt cu opiniile salariaților despre activitatea consiliului propriu de administrație, care pun în evidență un sentiment comun și profund de slabă preocupare a conducerii întreprinderii pentru probleme care grevează eficiența întreprinderii, înțelegem mai bine de ce și insatisfacția cu privire la munca proprie se centrează în mod special pe factori ce se referă la deficiențe de organizare și conducere. Oamenii percep că de îmbunătățirea cadrului organizatoric și de conducere al întreprinderii depinde atât viitorul întreprinderii, cât și propriul lor viitor, dar în același timp realizează că actualul cadru organizatoric și de conducere este încă departe de a fi în măsură să răspundă imperativelor de eficientizare a activității lor.

Starea de satisfacție/insatisfacție profesională depinde de motivațiile și scopurile celor care muncesc, dar și de felul în care cadrul organizatoric al activității lor le permite realizarea așteptărilor și aspirațiilor profesionale.

Iată de ce numărul mare al celor care se declară nemulțumiți de cadrul organizatoric și de conducerea întreprinderii poate reprezenta și o măsură a gradului în care aceștia își exprimă atitudinea critică față de niște schimbări de formă ce au loc la nivelul întreprinderilor, și nu de esență, așa cum ar fi fost de așteptat, care să se reflecte în creșterea eficienței socio-economice.

De existența unui sentiment de satisfacție pentru munca depusă depinde până la urmă atitudinea față de muncă care e unul dintre factorii cei mai importanți ce pot determina o îmbunătățire reală a productivității și calității muncii. Un sentiment de satisfacție față de munca proprie poate genera o atitudine pozitivă față de aceasta, dar ambele trebuie stimulate și întreținute de puternicii factori de motivare atât individuali cât și colectivi. Este tocmai ceea ce lipsește cel mai mult la ora actuală întreprinderilor românești.

Dr. OSCAR HOFFMAN, *cercetător științific*: Problemele de bază ale întreprinderilor industriale sunt dependente de cele care se referă la societatea românească în ansamblul său. Schimbările prin care trece societatea noastră sunt generate de direcțiile principale care definesc (sau ar trebui să definească) tranziția: trecerea spre economia de piață a capitalismului, democratizarea, modernizarea, realizarea unei înalte finalități socio-umane a dezvoltării (inclusiv protecția socială).

Pentru a evalua (sub forma unei diagnoze a stării actuale a întreprinderilor industriale trebuie să avem clar o anumită imagine a modului în care am dori să restructurăm economia țării. Nu știm încă ce ramuri, subramuri, produse dorim să menținem pentru viitor, pe care le considerăm necesare a reprezenta configurația economiei (care au resurse disponibile, posibilități de modernizare, capacități de competitivitate și piețe disponibile), și care ar trebui sprijinite. Se constată o deplasare între procesul de restructurare și cel de modernizare, astfel încât evoluția în-

treprinderilor industriale este generată de factori ce nu țin de procesele directe ale tranziției. În acest cadru, pot da faliment întreprinderi ce ar trebui menținute și se mențin altele ce nu au viitor. „Rentabilizarea” se poate realiza prin măsuri artificiale (creșterea prețurilor), iar falimentul tot prin măsuri de același tip (blocaj economic generat de menținerea proprietății de stat în industrie).

O altă problemă legată de tranziția întreprinderilor industriale se referă la aspectele relațiilor sociale. Întreprinderile sunt un spațiu de conflicte sociale ca expresie a conflictelor pe ansamblul societății. Lupta politico-socială din întreprinderi acoperă o diversitate de probleme ce pot fi înțelese doar prin corelarea lor de conflicte macrosociale.

Restructurarea și modernizarea pot duce la șomaj și, deci, pot afecta interesele unor mari grupuri de oameni din întreprinderi. Conflictul dintre sindicate și conducerea administrativă are semnificații sociale diferite în măsura în care acționează pe linia promovării sau blocării proceselor de tranziție.

Dr. STELIANA PERTI, *cercetător științific, Institutul de Economie Națională*: Referatele prezentate pun în dezbatere una din problemele cheie ale tranziției — cea a *întreprinderii* — de reformă economică*. Și o face: **a.** dintr-un unghi, în general, prea puțin abordat de noi, cel *comportamental*; **b.** într-un moment de *răscrucă*, în care, mai imperios decât oricând, mecanismele de stabilizare macroeconomică trebuie să-și găsească fundamentare și finalitate microeconomică, în care se cere realizată joncțiunea dintre economia nominală și cea reală. Altfel, costurile sociale ale tranziției devin insuportabile; **c.** are ca obiect întreprinderea industrială, poate segmentul în care se cumulează multe din disfuncționalitățile perioadei pe care o traversăm.

Cercetările efectuate de colegii noștri sociologi au în acest moment o semnificație aparte din mai multe considerente. În primul rând, sistemul informațional este în formare, iar informația circulă defectuos. Și chiar dacă acesta ar fi perfect, nu ar putea oferi răspuns la multitudinea de probleme cu care sunt confruntate colectivitățile din diferite întreprinderi. În al doilea rând, atrage atenția asupra *resurselor umane* de la care și în jurul cărora ar trebui să se concentreze politica de restructurare și dezvoltare a firmei. În fine, în al treilea rând, cercetările psihosociale au calitatea unor indicatori-semnalizatori de alertă cu privire la percepția unora dintre problemele economice ale întreprinderii, în genere a mediului intern al acestora. Evident că eficiența unor asemenea investigații este cu atât mai mare cu cât comunicarea rezultatelor este mai apropiată de momentul efectuării studiilor, așa cum le-am citit în „Economistul” numărul 184 din 1992.

În genere, constatările și concluziile studiului final mi se par solide, pertinente. Ele dau răspunsuri și lasă, în mod firesc, o serie de probleme deschise. Evident, și nici nu s-ar fi putut altfel, sunt și probleme care, în opinia mea, ar trebui adâncite, altele care așteaptă în continuare răspunsuri calificate: parteneriatul și funcționalitatea structurilor instituțio-

* Abia în actuala „Strategie de reformă economico-socială a programului de guvernare” o parte este consacrată „reformei întreprinderii...”.

nale; codecizia și respectiv coparticiparea ca mecanisme de eficientizare a actului de conducere; răspunderea în actul de administrare a patrimoniului întreprinderii; strategia firmei; relațiile comercial-contractuale ale firmei; privatizare-restructurare și reorientare a producției firmei etc. Sunt aici de clarificat relațiile pe orizontală și verticală ale firmei, după cum credem că și relația dintre partenerii sociali în cadrul firmei, consiliul de administrație, sindicate —, dialogul și concertarea se cer așezate pe fundamente solide, economice și, de ce nu, și de justiție socială. După cum nu ar trebui neglijată nici funcția întreprinderii de formare și modelare a comportamentelor oamenilor în conformitate cu regulile economiei de piață. Aceasta înseamnă participare, disciplină riguroasă, stimulare a competențelor și valorilor etc.

Dr. CONSTANTIN CIUTACU, *director științific al Institutului de Economie Națională*: Prezența economiștilor la această dezbatere demonstrează interesul maxim al acestora pentru problemele studiate atât de serios de către sociologi.

Și pentru economiști, și pentru sociologi, cel mai important lucru al timpului nostru actual este să nu ne pierdem luciditatea și să nu ne batjocorim singuri competențele certe de care dispunem; studiul realităților și formularea de concluzii și soluții — pornind exclusiv de la acestea — constituie o probă de competență pe care o solicită în primul rând imaginea internă a țării și a reformei. Economiștii și sociologii — spre deosebire de sferele puterii sau ale politicii — sunt interesați preponderent de modul în care este percepută reforma economică și socială în buzunarele și bugetele cetățenilor și nu neapărat și cu „orice preț” de fasonarea imaginii externe a țării. Programele și strategiile care urmăresc mai ales credibilitate și false imagini externe nu merită atenția oamenilor de știință din țară; acestea reprezintă interesele unor grupuri restrânse, de regulă străine poporului român.

Reforma economică și tranziția la economia de piață se fac pentru a fi bine poporului român, pentru a răspunde așteptărilor și intereselor sale; nu se poate accepta o reformă ce conduce spre sărăcie în interior, chiar dacă exteriorul o aprobă și o susține ca fiind foarte bună.

Sacrificarea internă pentru imaginea externă constituie un demers periculos pentru stabilitatea social-democratică a României. Sociologia și economia, ca științe universale în folosul național, nu pot accepta această alternativă.

Cercetarea sociologică devine excepțional de importantă într-o perioadă în care criza economică este dublată și de o profundă criză a sistemului informațional-statistic; rezultatele anchetelor sociologice rămân astfel un patrimoniu unic necesar cunoașterii și evaluării corecte a istoriei ultimilor ani, așa cum a fost ea trăită și receptată de către toate categoriile populației. Dificultatea enormă a momentului nu poate fi parcursă nici prin tăcere și nici prin manipularea opiniilor de către mass-media; sociologia românească a făcut — în cele mai grele perioade — proba demnității și onestității științifice a slujitorilor acestei științe. Ca și în alte etape, și astăzi se încearcă — și nu fără oarecari succese temporare — distrugerea fără noimă a oricărui sistem de referință națională, tradițională; economia și sociologia ca științe pot însă cu siguranță să devină

mai puternice, să iasă fortificate, cu un plus enorm de cunoaștere nouă. Ambele descoperă că de fapt durerea este mult mai mare și mai profundă decât la prima vedere; răspunsurile la sondaje pot fi considerate de către mulți a fi „prelucrate” și exagerate, nefavorabile procesului de reformă, dar, în spatele acestora stau proporțiile zguduitoare ale căderii economiei naționale: producția industrială în termeni fizici mai reprezintă astăzi 40 — 45% din cea anterioară anului 1990. La majoritatea produselor, în 1992 România se situa la propriul nivel din 1938 sau la cel înregistrat în anii 1970 — 1975; în trei ani s-a coborât în industrie cu două decenii, iar în agricultură am „migrat” în secolul XIX. Succesul oricărui demers economic este dependent de *participare și proprietate. Evoluția involuției* nu se poate opri fără măsuri legislative clare, în domeniul acestor două componente esențiale ale stimulării interesului economic. Deocamdată, acumularea capitalului la noi — pe care majoritatea se grăbesc să o numească primitivă — nu favorizează participarea și proprietatea majoritare. De fapt, acumularea actuală, mai ales prin jaf și corupție, *nu este primitivă*; prin acumularea primitivă, oamenii erau deposedați de o oaie, de un sac de grâu, de o căpiță de fân; astăzi în România deposedarea are proporții uriașe: ea vizează sute de hoteluri, blocuri de locuințe, societăți comerciale cu un capital și cu un număr de salariați enorme etc.

Statutul salariatului — din banii cărui s-au acumulat imense bogății, chiar dacă nu foarte profitabile — nu poate fi scurtcircuitat printr-o lege a privatizării care-i va face pe foarte mulți șomeri și pe foarte puțini patroni.

Nu se poate accepta privatizarea care pentru unii înseamnă profituri enorme — de miliarde în 1-2 ani — iar pentru alții conduce numai la șomaj și protecția acestuia; tot astfel, nu se poate accepta privatizarea profitului și naționalizarea datoriei externe, a importurilor și a pierderilor ce cad în sarcina statului. Rolul statului — chiar „cel de drept” nu se poate accepta ca parțial, numai din aceste rațiuni.

Proprietatea este cheia oricărei revoluții, evoluții sau involuții; și în 1948 s-a început tot cu proprietatea și în 1990 se demarează tot cu aceasta, dar în sens invers. În 1948 s-au primit consilieri și „asistență tehnică” din Est, iar în prezent se primesc „dezinteresat” legi gata scrise, consilieri, modele și „experiență avansată” din Vest. În 1948 — 50 s-a trecut la reglarea centralizată a economiei prin plan, iar astăzi se avansează ca instrument unic „autoreglarea”. Se pierde din vedere că în orice sistem entropia din ce în ce mai înaltă anulează autoreglarea. În plus, economia României întâi a fost profund dezorganizată și dereglată pentru a aștepta apoi cu „toată convingerea” că va veni automat autoreglarea. Când între cerere și ofertă este un ecart enorm, nici o concurență și nici o piață nu va putea produce autoreglare; funcționarea liberă a economiei va distruge permanent majoritatea în favoarea interesului minoritar.

Orice economie nu poate fi durabilă și viabilă dacă satisface, de durată, numai interese înguste, minoritare; nu este suficient să garantezi condițiile pentru ca fiecare să poată beneficia de economia de piață. Altfel, edificiul social menit să o susțină se transformă în catalizator al destabilizării viitoare; fără o minimă staqilitate, motivație și acceptare sociale, nici o reformă nu se poate derula și nu poate avea succes.

Dezvoltarea unei motivații, fără de care reforma nu poate să nu se blocheze, este dependentă esențial de participare și proprietate.

Cercetarea sociologică poate să descifreze în amănunt tensiunile inevitabile pe care proprietatea și respectiv privatizarea și conducerea (managementul) — inclusiv a resurselor umane spre motivație — le vor induce în toate segmentele societății românești. Un asemenea demers este cu atât mai necesar, cu cât cunoaștem că, de regulă, epocile în economie se schimbă — violent sau nu — în special datorită crizei veniturilor.

aprilie 1993